

על דב חומסקי ז"ל

במלאות שלושים למותו

לעיון וליצירה או, כדבריו באחת מפגישותינו האחרונות, ל"התבוננות שקטה בעולמנו הנוכח והסוער", והנה בא המוות האכזרי ושם קץ לכל תקוותיו, תכניותיו וחלומותיו. בעודו עסוק בהתקנה לדפוס של פל שיריו, נלקח מאתנו בפתאומיות מדהימה. חבריו, ידידיו ומקורביו שאלו זה את זה בתמהון: הכיצד? הוא, האיש החסון והחזק, דווקא בו נתקיימו דברי שירו: "האמנם לא תחוש, כי הוא שם גם לך מארב? / הוא יככה עד מוות, הזמן המרצח" ("אזוב באבן", עמ' 135).

לכאורה הירבה ליצור, כתיסר ספרי-שירה פירסם ובמיטב הוצאות הספרים (ספריית פוע-לים, הקיבוץ המאוחד, מסדה ועוד). אף-על-פי-כן דומה שלא מיצה את עצמו. הוא מת וחצי תאוותו בידו, התאוה לשיר את עצמו עד תום. הכתיבה עלתה לו במאמצים גדולים ובנפתולי-נפש קשים; הוא עמל קשות על כל חרוז ועל כל בית. גם לאחר שהשלים את מלאכתו והוציא

גם בימים שבלילות מתיים לפתע כוכבים.
(עד בלי ירח, עמ' 44)

א

מבית אבא ינק את האהבה לספר וללשון העברית, את הכמיהה לציון והנטייה להוראה. אביו היה מדקדק וחוקר ספרים עתיקים, ציוני נלהב ומבוני החינוך העברי בגולה, ואמו – מוצאה ממשפחת-למדנים מיוחסת.

הוא היה חלק מן הביוגראפיה של רבים מאתנו, מכוח תפקידיו באגודת הסופרים העבריים, וחלק יקר מן הביוגראפיה האישית שלי. בשנות שהותו בירושלים, כתלמיד האוניברסיטה העברית, לא משה ידו מידי ובשנות שירותו בבריגאדה היה ביתי – ביתו. הכרתיו מקרוב ובאתי בסוד לבטיו, נפתוליו ומאבקיו עם עצמו ועם החיים.

אדם סגור היה, מתבודד, שתקן מופלג, "זעום" עפעפיים" ונוטה לעתים למרה שחורה. בעל "קליפה" קשה ונוקשה ועם זאת בעל נפש רכה, הוזה ורגישה. אוהב הומור ואיש שיחה למופת, שיחה אינטימית, בד' אמות, מלב אל לב, הרחק משאונו של כרך והמולתו של המון. אזנו היתה כרויה למתרחש בקריית-ספר בכלל וב-חינו הציבוריים בפרט. הטוב, היפה והנאצל שבשני התחומים הללו שימחו אותו ועודדו את רוחו; ואילו הפסול, המזויף והמכוער גרמו לו צער ועגמת-נפש.

לכאורה היה אדם שקט, שקול ומתון, אבל בתוך תוכו כולו סוער וזועף ונטול-מנוחה. את לימדו באוניברסיטה הפסיק על סף הגמר ממש. עבודת ההוראה משכה אותו וקסמה לו ותמיד ראה בה יעוד, אך היא לא סיפקה אותו. גם בכהונתו באגודת הסופרים לא חש עצמו בנוח. "וכי קלה היא בעיניך", סח לי פעם, "לטפל בשלוש מאות וארבעים פרימאדונות" (הכוונה למספר חברי האגודה). עם פרישתו המוקדמת ביקש לשבת בשלווה ולהקדיש רובי עתותיו

את השיר מתחת ידו כירסם בו הספק: האמנם שלם הוא בתכלית? האם אינו מחייב ליטוש נוסף? הייתי עד ראייה ליצירתם של כמה משיריו הטובים ובתוכם הפואמה "אליעזר" ומחזור השירים "משירי המדבר", שנכתבו בבית, בימי חופשתו משירותו בכריגאדה, והופתעתי להיווכח כמה עמל, טירדה, שיקול דעת ולבטחי לבטים השקיע בכל חרוז. אפילו שם הספר העסיקו לעתים והדיר שינה מעיניו. זכורני, עד שעה מאוחרת בלילה ישבנו ושקלנו אם לקרוא לספרו "משירי המדבר" או "כוכבי מדבר". "לכל ספר נשמה משלו" — הטעים והסביר לי, "שם הספר חייב לשמש ראי נאמן לנשמתו". היתה בו מידה גדולה של כבוד ודרך-ארץ בפני המלה הכתובה ובעיקר בפני המלה הנדפסת. אפילו ניקוד משובש, ולא דווקא בשיר משלו בלבד, הוציא אותו מכליו.

ב

עצבות גדולה מהלכת בשירי חומסקי, וביחוד באלה שכונסו בעשר השנים האחרונות בספריו: "אָזוב באבן", "בעת ובעונה", "אבק חורצות" ו"עד בלי ירח". זוהי עצבותו של משורר שהירבה לתהות על רזי היקום ותהפוכות הגורל, על סדרי העולם ויחסי אנוש, על תקוות שנתבדו וחלומות שנתנדפו, על אימת החידלון ופחד האבדון האורבים לנו על כל צעד ושעל:

מי זה הניצב מאחורי הבית?
מי זה האורב בקצה הרחוב?
מה הם אותותיו של צל מגיח
ממפלשי גדר? השקט מאופק

ומתכרבל ממול למראית עין —
אבוי למאמין לניגוניו.
בוגדים בך ללא הפסק ימין
ולילותיך חבורת ליסטטים.

("עד בלי ירח", עמ' 72)

אין אתה יורד לעומקה של שירה זו ואין אתה טועם טעמה האמיתי אלא לאחר קריאה חוזרת,

שנייה ושלישית. בכך אולי חולשתה ובכך גם כוחה וייחודה. בעיקרה אין שירתו מוגבלת לסביבה מסוימת. זולת כמה מחזורי שירים כגון "משירי המדבר", "ארץ רומי", "בארץ מרצחתי", אין בה מצבע המקום, מרוח הסביבה ומקסמי הנוף שבהם חי ויצר. שירתו כובשת אותנו במ-קוריותה, בגיבושה, בשפע דימוייה ובסגולת הגותה. מצויים אצלו פרקי שירה שהם פרי חכמת-חיים, נסיון-חיים והתבוננות מעמיקה וג-לויית-עין במציאות חיינו, לרבות הנוף. אלה אינם הרהורים פיוטיים בעלמא, אלא פרקי-עצה, בינה ונחמה לאדם התווה והנבוכך במשעולי החיים, לאדם האכול ספקות ואכזבות "בזמן הזה המשתולל / מקוטב ועד קוטב" ("אבק חוצות", עמ' 10). חומסקי האמין בכל לבו, כי היופי המצוי בכל מקום ובכל שעה הוא ה"משכית את המוות, הממתין בסבלנות / במארב או בגלוי" (שם, עמ' 46). על-כן חובה עלינו לשכוח ולהתעלם מכל הכיעור, הזיוף, המירמה והחנופה שהם מנת חלקנו יום-יום ושעה-שעה, לשכוח ולסלוח, שאם לא כן מה טעם לחיינו עלי-אדמות? מה טעם לכל הישגינו ונצח-נותינו?

יש רגע של רצון לסלוח לעצמי,
לסלוח לעצמי וגם לאחרים.
מעבר לחלום קיימת ממשות,
מעבר לשקרים ישנה ודאי אמת. — — —

למען החיים האלה, הקטנים,
הצועדים לתחום המוות הגדול —
להתפיס, פתאום ידיים להושיט,
לחבוק עולם חומק, לצאת ידי חובה.

("בעת ובעונה", עמ' 79)

עצובה שירתו של חומסקי כי עצובה היא האמת, אמת-החיים, וכבר פסק ברנר: — "שירת-אמת לעולם אמת-החיים בה". אמת-חיים הגלומה בשירתו היא הערובה לכך שמקום כבוד יישמר לה בפאנתיאון השירה העברית של דורנו.